

משכן במדבר מקדש בירושלים

הרב אברהם יצחק הלוי כלאב

והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת.

(במדבר ג, לח)

הלויים חנו מסביב למשכן: משה ואהרן ובניו מצד מזרח, משפחת בני גרשון ממערב, בני קהת מדרום ובני מררי מצפון. ולכאורה יש לעיין, מדוע משה ואהרן חנו בצד מזרח ולא בצד מערב שהוא הצד היותר מקודש, שכן קודש הקודשים נמצא בצד זה! וכן אמרו במדרש רבה (פרשה ב אות י): "ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין, שנאמר (דברים לג, יב): 'לבנימין אמר ידיד וגו' ". עוד יש לדייק, מדוע נאמר בפסוק "והחנים לפני המשכן קדמה, לפני אהל מועד מזרחה" - לפני המשכן, לפני אהל מועד - לכאורה שני שמות לאותו דבר, וכיון שנאמר 'קדמה' שהוא צד מזרח, מדוע חזר הפסוק ואמר 'מזרחה'? גם סיום הפסוק צריך עיון, שנאמר: "שומרים משמרת המקדש", מדוע ניתן כאן שם חדש למשכן, ולא נאמר "שומרים משמרת המשכן" או "שומרים משמרת אהל מועד"?

כדי שנבין זאת, יש להקדים ולבאר מחלוקת החכמים המובאת במסכת מגילה (כו, א): "דתניא, מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין, אולם היכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי וכו' ", דסבר האי תנא: ירושלים נתחלקה לשבטים ואינה שייכת לכל ישראל, "והאי תנא סבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים, דתניא אין משכירים בתים בירושלים מפני שאינן שלהן. ר' אלעזר ברבי שמעון אומר אף לא מטות". פרש"י: " אין משכירין - בעלי בתים את בתיהם לעולי רגלים, אלא בחנם נותנין להן ונכנסין לתוכן".

מדוע שונה ירושלים מכל הארץ שיש בה מחלוקת אם נתחלקה לשבטים? אלא שבידוע, ירושלים הינה חלק מהמקדש, ולפיכך אוכלים בה קדשים קלים ומעשר שני, נטע רבעי וביכורים, כפי שמוכח מהנאמר בפרשת ראה:

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם. ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם ושמחתם וגו'.

(דברים יב, ה-ז)

מפסוקים אלה למדו הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א ה"א) והסמ"ג (הובא בכסף משנה פ"א מהלכות בית הבחירה), שיש מצווה לבנות את בית הבחירה. והרי בפסוקים אלו מדובר לא רק על עולות שהן קרבות במקדש, אלא גם על מעשרות שהם כוללים מעשר שני ומעשר בהמה, הנאכלים לפני מחומת העיר (רש"י דברים יב, ו), וכן בכורות שקרבו על המזבח, שבשרם נאכל בכל ירושלים כדין קדשים קלים, ונאמר: "ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם", הרי מבואר שאף ירושלים הינה חלק מבית הבחירה. אלא ששטח זה מחולק לכמה חלקים שדיניהם שונים: מקדש והעזרות, הר הבית וירושלים. וכן כתב רבינו מנוח (הלכות לולב פ"ז ה"ג), שלולב הניטל במקדש שבעה ימים - כולל את ירושלים שלפנים לחומה, וכן דעת הרמב"ם בפירוש המשנה (סוכה פ"ג מ"י).

מעלתם של המקדש וירושלים היא מכח השכינה השורה שם, כנאמר: "אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום שמו שם" (דברים יב, ה). וכבר לימדונו חז"ל (סנהדרין יא, א) שאין השכינה שורה על אדם, גם אם הוא צדיק וחסיד מאין כמוהו, אלא אם כן דורו ראוי לכך. אף לאבות לא נגלה הקב"ה 'בשמו ה' , כי אם ב'אל שדי', מפני שהיו יחידים וטרם נולד העם כולו. כאשר בני ישראל הגיעו למניין שש מאות אלף איש, שרתה השכינה על משה רבינו "בשמי ה'" (כמבואר ברמב"ן על שמות ו, ב). אם כן מובן, שירושלים והמקדש צריכים להיות שייכים לכל האומה, כדי שיתקיים "לשום את שמו שם".

גם הסובר שירושלים נתחלקה ליהודה ובנימין, אינו חולק על כלל זה, אלא סובר שדי בשני שבטים אלו לכך. יהודה שממנו יוצאת מלכות בית דוד העוצרת בעם, הוא לב האומה (כמבואר ברמב"ם הלכות מלכים פ"ג הל"ו), ועל ידו העם פועל כראוי, גם ברוחניות וגם בגשמיות, כמפורט בהלכות מלכים (פ"א הל"ד) על מעשיו ותפקידיו של מלך המשיח.

כמו כן שבט בנימין סגולה יש בו, שכולל את כל הכוחות המרכזיים שבעם ישראל, כפי שכתב רבינו בחיי בפרשת ויחי (בראשית מט, כז), בעניין ברכת יעקב אבינו לבנימין, ובעניין אבני החושן בפרשת תצוה (שמות כח, טו). ומבואר שם, שלפיכך אבנו של בנימין שהיא 'ישפה' צבעה כולל הצבעים של כל אבני החושן. וכן דגלו של בנימין במדבר, היה צבעו כעין כל הצבעים של דגלי השבטים כולם (כמבואר במדרש רבה במדבר שם אות ו). נמצא, ששני שבטים אלו מרכזים את כח כלל האומה, ודי בכך שתשרה שכינה בבניין שיבנה בחלקם למטרה זו.

לא כן המשכן אשר במדבר, שמסביבו חנה שבט לוי, ולא משמע שהשטח שעליו עמד המשכן היה שייך לכל העם. ואם כן יש לשאול מדוע היה שוני בין המקדש למשכן בעניין זה? אלא שהמשכן נקרא גם בשם 'אהל מועד', לעומת בית הבחירה בירושלים שנקרא 'מקדש'. השם מורה על מהות הדבר, דהיינו, 'מקדש' משמעו קודש - מובדל ומופרש מאחרים, לעומת 'משכן', שגם הוא מקום השראת שכינה, אולם לא מובלטת בו המחיצה להבדילו מהסובב אותו, כי המשכן הוא גם 'אהל מועד' מלשון 'ונועדתי לך שם' (שמות כה, כב). כלומר, משה רבינו היה בא למשכן ושם הקב"ה היה מלמדו תורה כדי שילמד אחרים.

זו אכן הייתה המסגרת של העם בהנהגת משה ואהרן ובניו, שכולם היו מורי התורה לעם כולו, וכך אמרו חכמים במסכת עירובין (נד, ב): "כיצד סדר משנה, משה היה לומד מפי הגבורה, נכנס אהרן שנה לו משה פרקו, נכנסו בניו שנה להם משה פרקם, נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם, נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם, וכו'" (הובא ברש"י שמות לד, לב). ואכן, בסוף פרשת נשא נאמר (במדבר ז, פט): "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו", הרי שהדיבור אל משה מתקיים מאהל מועד. וכן בתחילת הפרשה ובסוף פרשתינו מתוארת עבודת הלויים "לעבד עבדה באהל מועד" (שם ד, כג) ולא נאמר "לעבוד במשכן", כי עיקר תפקידם של הלויים כולם להיות מורי התורה בישראל כמו שנאמר (דברים לג, י): "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וגו'", והתורה רומזת זאת בציינה שהלויים עובדים ב'אהל מועד', שם המורה על היות המשכן מקום המשכיות התורה בישראל. לעומת זאת, השראת השכינה מצוינת בשם 'משכן העדת' (שמות לח, כא), שיש בו עדות שהישרה הקב"ה שכינתו ביניהם. כמו כן בפרשת בהעלותך (במדבר יא, טז) נאמר שגם המשך רוחו של משה על שבעים הזקנים שהם סנהדרין גדולה נעשה ב'אהל מועד', כי הם המשך הנהגת התורה בישראל, ולפיכך אין ראוי לקרוא למקום משכן. ובפרשת קרח (שם טז, ט) נאמר על הלויים: "המעט מכם כי הבדיל... לעבד את עבדת משכן ה', ולעמד לפני העדה לשרתם", ועוד נאמר (שם יז, כח):

"כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות האם תמנו לגוע", מוזכר 'משכן ה' ! ואילו בהגדרת עבודת הלויים באותו מקום (שם יח, ב-ו) נאמר: "לשמור משמרת אהל מועד". ולאמור יש להבין זאת.

עוד יש להוסיף, כי 'אהל מועד' מתייחס לאהל עצמו, שם בא משה לקבל את המשך התורה ואילו 'משכן ה' , הוא שם כולל גם לחצר המשכן, מקום המזבח, שהוא כלול בהשראת השכינה. ודו"ק.

לא היה לישראל במדבר עיסוק אחר מלבד לימוד תורה בהמון, ישירות ממקבל התורה מבורא עולם, ובסיוע אהרן ובניו הכהנים העובדים במשכן. מציאות זו דומה למלך שנתן בתו לאחד, ואמר לו - עשה לי דירה קטנה בסמוך לשלך שתמיד אהיה קרוב לבתי. המלך הוא הקב"ה, בתו היא התורה והחתן הוא עם ישראל. כלומר, כל זמן שכל העם שקוע בתורה, הקב"ה כביכול שוכן במשכן, בסמוך להם. לא כן המקדש בירושלים, שכל אחד מהשבטים נמצא בנחלתו רחוק מירושלים, ואף אם הוא קובע עיתים לתורה ביום ובלילה, הוא גם עוסק באדמתו וביתו כדי לספק את צרכיו היום יומיים שאינם ניתנים מלמעלה כפי שהיה במדבר. מצב זה הוא ריחוק מהקודש, לפיכך נקרא בית הבחירה 'מקדש', שהוא מקום נבדל ומופרש מכל יחיד בעם. נמצא שעניינו של המשכן - השראת שכינה בישראל, המשך קבלת התורה על ידי משה רבינו מבורא עולם והעברתה לישראל כולם. לעומת זאת, המקדש בירושלים עיקרו השראת שכינה בישראל, שבעטיה נחה השראה עליונה על סנהדרין הגדולה היושבת בלישכת הגזית להורות בישראל ופסקיה הם הקובעים מה יעשה ישראל. בעקיפין משפיע הדבר על כל יושבי על מדין המשמשים בקודש להורות כהלכה.

והנה הרמב"ם בתחילת הלכות בית הבחירה (פ"א ה"א) כתב, שיש מצווה לבנות מקדש, ולמדים זאת מהאמור במשכן "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ח). ביאר שם הכסף משנה, שהסמ"ג חולק על הרמב"ם וסובר שאין ללמוד ממצווה שנאמרה במשכן לדורות עולם, ולכן הסמ"ג למד מצווה זו מפסוק אחר, כמבואר שם. לאמור מובנת היטב נקודת המחלוקת. לפי שהמשכן היה גם אהל מועד, כלומר, השראת השכינה שבו הייתה לצורך המשך קבלת התורה על ידי משה רבינו, ומובן שהשראת השכינה במקדש אינה לצורך זה, שכן כבר ניתנה התורה ואין להוסיף או לגרוע ממנה. לפיכך סובר הסמ"ג, שמצוות "ועשו לי מקדש" שנאמרה על המשכן אינה יכולה להיות לדורות.

לעומתו סובר הרמב"ם, שעיקרו של המשכן הוא השראת שכינה בישראל, ובזה דומים המשכן והמקדש לעולם. אלא, כיוון שבמשכן שרתה השכינה, היה בא לשם משה ללמוד תורה. לכן אפשר ללמוד מקדש ממשכן לדורות עולם. אכן הרמב"ם בהגדרתו את

המצווה אומר, שיש לבנות בית לה' בו יקריבו הקרבנות ואליו יעלו ישראל לרגל, ועוד, שזהו הביטוי החיצוני להשראת השכינה בישראל. מכאן גם נובעת סמכותה של סנהדרין הגדולה היושבת בלשכת הגזית ליד המזבח (שכל פסקיה מחייבים את כל ישראל וחכם החולק עליהם חייב מיתה) - שהשכינה מכוונת אותם להורות כהלכה ונותנת להם ולכל דיני ישראל כח לדון דיני נפשות, ללא חשש שיהרגו נפש בטעות. כי גם אם טעו, אין זאת אלא מפני שהמומת נתחייב מיתה לשמיים והם מבערים הרע מהעולם. [[כפי שכתב הרמב"ן בפרשת עד זומם (דברים יט, יט).]

כיוון שתפקידם של משה ואהרן ובניו הוא להורות את העם ולהזהירם, קבעה התורה את מקום חנייתם מצד מזרח למשכן, שהוא המקום בו נכנסים למשכן, ולא מצד מערב, אף על פי שהוא מקודש יותר. כי כך ילמדום צורת ההנהגה הראויה בבואם לחצר המשכן, ולא יפגעו בקודש וימותו. זו ההדגשה בסוף הפסוק "שמרים משמרת המקדש" (במדבר ג, לח), ללמדנו שאף על פי שהמשכן נמצא בתוכם (וכאמור מורה הדבר על קירבה מיוחדת של העם לבורא העולם), יש לזכור שהמשכן הוא גם 'מקדש', דהיינו מובדל ומופרש מיכולתו של אדם להתקרב אליו, "קדושתו למעלה מקדושתכם". משה ואהרן ובניו בנוכחותם קדמה למשכן, בהנהגתם ובלמודם, מורים לעם מהו מורא מקדש, מה מותר ומה אסור, "והזר הקרב יומת".

לפי זה מובן מדוע נאמר: "לפני המשכן קדמה", "לפני אהל מועד מזרחה" (במדבר ג, לח). 'קדמה', מלשון קדימה, כלומר, מצד זה היו מהלכים להיכנס לארץ, כפי שנאמר על יהודה והנלווים עליו שהם חונים בצד מזרח והם הראשונים למסע המחנות. כי השכינה השורה במשכן מכוונת ומוליכה אותם באופן ניסי, כפי שהיה כל מהלך ישראל במדבר במשך ארבעים שנה, והיא שמכינה להם את הדרך להיכנס לארץ ולרישתה. לכל זה זוכים ישראל בהנהגתם של משה ואהרן ובניו החונים קדמה למשכן.

אכן ישנה מהות נוספת למשכן שהיא 'אהל מועד'. כאן חונים משה וחבורתו מצד 'מזרחה' מלשון זורח, כי משם זורחת החמה ומאירה את הארץ באשר משה וחבורתו מלמדים תורה בישראל, אותה תורה שלמד באהל מועד המאירה להם חשכת העולם הדומה ללילה. נמצאו משה אהרן ובניו מזריחים לישראל את האורה - התורה, ובכך מכשירים אותם להיכנס לארץ ולנחלה, ארץ אשר עיני ה' בה מראשית השנה ועד אחריתה.

עוד יש להוסיף מצד אחר, שהנה לימוד תורה פועל על האדם בשני מישורים: האחד, ידיעת האסור והמותר והנהגת האדם הרצויה לפני בורא עולם, והשני דבקות בתורה לשמה, אשר מעלה את האדם ומקדשתו והוא מתקרב לקב"ה ביותר, ובזה משיג את

מיצוי ההוצאה לפועל של תכלית בריאת האדם בעולם. התורה מכשירה את האדם להשראת השכינה עליו, יותר מקיום שאר המצוות כשלעצמן. [מובן שהלומד תורה ואינו מקיים, תורתו פלסטר, שלא רק שאינה מרוממת את האדם, אלא נהפכת לו לסם המוות, כמבואר במסכת יומא (עב, ב).]

משה, אהרן ובניו היו מורי התורה לדור המדבר [כמפורש במסכת עירובין (נד, ב) והובא ברש"י (על שמות לד, לב): "תנו רבנן כיצד סדר משנה, וכו'"] ומהם לדורות כולם. נמצא, שלימודם לישראל הביא את העם לשני דברים: האחד, ידיעת מצוות התורה ואיסוריה. על שם זה נקרא 'אהל מועד' מלשון "אשר אועד לך" (שמות ל, ו), שהיה משה בא למשכן כדי ללמוד תורה מפי הקב"ה ואחר כך ללמדה לישראל. לכן הסמיכה התורה לאהל מועד את חניית משה ואהרן ובניו 'מזרחה', מלשון זורח, שהוא מאיר ומפיץ אור על התנהגות האדם ללמד לישראל הדרך שילכו בה לפי רצון בוראם.

הדבר השני שיש באהל מועד, הוא ה'משכן' - מקום השראת השכינה. כאמור, דבקות בלימוד תורה כראוי, מעלה את האדם עד אשר הוא זוכה להשראת השכינה עליו. ומי לנו יותר ממשה רבינו ואהרן ובניו, שלימדו תורה לישראל בקדושה וטהרה ובזה העלו את ישראל להיות הם עצמם משכן לשכינה כמו שנאמר על המשכן "ושכנתי בתוכם" (שמות כה, כח) - בתוכם של כל אחד ואחד מישראל. עניין זה מצוין בתורה בכך שמשה ואהרן ובניו חונים 'קדמה' למשכן. 'קדמה' מלשון קדימה, לומר שהמדרגות שהתורה מביאה את הלומד אליהן אין להן סוף ותמיד הן נעות קדימה (ולא אחורה). כמו שנאמר על הצדיקים שהם 'מהלכים' לעומת המלאכים הנקראים 'עומדים'. כי דרגת המלאכים קבועה היא, כפי שנבראו, מה שאין כן אדם שכל הווייתו התגדלות. הוא נולד קטן וחסר דעת, והוא גדל עם הזמן גם בגופו וגם בשכלו וכך גם מעלתו הרוחנית. וכידוע, בתורה ישנן התחדשויות תמיד, שהרי ככל שלומדים יותר כך מבינים יותר ומוצאים טעמים חדשים שלא ידעום לפני כן. התחדשות זו היא אין סופית והאדם זוכה לה לפי מעלתו, מאמציו ויראת השם השרויה בלבו.

תפקידם של משה ואהרן ובניו בפתח המשכן, מקום שם נפגשים כל מחפשי ה' ועבודתו, להציע את ישראל קדימה, מדרגה לדרגה גבוהה יותר וכן הלאה לפי כוחם של המקבלים. בזה נבין דבר נוסף, שהנה בפרשת במדבר התורה מציינת את שלוש משפחות הלויים: גרשון, קהת ומררי, והיכן הן חונות - מסביב למשכן, ומה תפקידן - נשיאת המשכן. ואילו על חניית משה ואהרן ובניו לכאורה לא נאמר מה תפקידם. אולם בהמשך הפסוק מתפרש תפקידם (במדבר ג, לח): "משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת". מצד אחד, להיות שומרי משמרת

המקדש, שמשמעו לימוד תורה כדי לשמור את משמרת המקדש שהיא השראת השכינה בישראל במשכן (וממנו לכל אחד מבני ישראל, כנאמר לעיל), ומאיך, "והזר הקרב יומת" - זו ידיעת האסור והמותר בכל הקשור למשכן וממילא לכל הנהגת התורה בכל חיי האדם.

על פי זה ניתן גם לבאר את ברכת 'ולירושלים עירך ברחמים תשוב' (בשמונה עשרה של חול, נוסח אשכנז): "ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכיסא דוד מהרה לתוכה תכין". כיוון שמתפללים על חזרת מלכות דוד בברכת בונה ירושלים, מדוע חוזרים ומבקשים בברכה הבאה: "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך, כי לישועתך קוינו כל היום"? לא מסתבר שבברכת בונה ירושלים מבקשים על חזרת 'כיסא דוד' ואילו בברכת צמח דוד מבקשים על דוד עצמו, כי מה תועלת לנו בכיסא דוד אם הכיסא נשאר ריק? אלא ודאי הבקשה היא לחזרת כיסא דוד כאשר הוא יושב עליו, ואם כן, מה התוספת בבקשה להצמחת צמח דוד?

אכן, גם בחזרת מלכות דוד על ידי מלך המשיח יש שני דברים: האחד, שמלך המשיח כופה את העם לקיים את התורה ובימיו חוזרים המשפטים וכד' (כמבואר ברמב"ם פ"א מהלכות מלכים), דהיינו שמירת האסור והמותר והנהגת החיים לפי מצוות התורה. זו הכוונה בכינון כיסא דוד בירושלים הבנויה, שכן הכיסא מציין את המלכות הדואגת לסדר הציבורי והפרטי ששמירת התורה וקיום מצוותיה הם חלק מתפקידיה ומן הדברים המוטלים על המלך.

ברם, למלך המשיח יש תפקיד נוסף והוא 'צמח דוד'. צמח גדל כל הזמן, ולפיכך "קרנו (של דוד) תרום בישועתך" - זו ההתעלות המיוחדת שקיימת בימות המשיח, שהכל פנויים לעסוק בתורה והדעת מרובה כמים לים מכסים. מצב זה מביא להשראת השכינה בישראל באופן מיוחד (ע' רמב"ם הלכות מלכים פרקים יא-יב). וכבר נתבאר במסכת תענית (לא, א):

אמר עולא ביראה אמר ר' אלעזר: עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר 'ואמר ביום ההוא הנה אלוקיני זה קיווינו לו ויושיענו זה ה' קיווינו לו נגילה ונשמחה בישועתו' (ישעיהו כה, ט).

ההימצאות בגן עדן במחול סביב הקב"ה נקראת תשועה, כי הדבקות באלקים חיים הינה ישועה לאדם לבל יטבע בטיט היון של עולם החומר. אף הבקשה בברכת צמח דוד -

”תרום בישועתך”, משמעה התקרבות מיוחדת לבורא עולם אשר באה בעטיו של מלך המשיח ובהנהגתו, שבני ישראל כביכול זוכים להיושע והשכינה ראויה לחול על כל אחד ואחד מהם. במהרה בימינו אמן.

